

ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ

5. 5. 1998

ΑΠΟΚΟΜΜΑ

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ

Δύο μεγάλα βιβλία

δύο μεγάλα καλά

«Εγχειρίδιο κλασικών σπουδών» και «Οι βίοι των καισάρων» του Σουητώνιου

1. M. C. Howatson: «The Oxford Companion to Classical Studies» (ελληνική μετάφραση: «Εγχειρίδιο κλασικών σπουδών» του Βασ. Φόρη. Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη - Αθήνα, σελ. 1.128).
2. Σουητώνιος: «Οι βίοι των καισάρων». Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια του Νίκου Πετρόχειλου, Μορφωτικό Ίδρυμα της Εθνικής Τραπέζης, σελ. 443).

Πλούσιος αμητός κλασικής φιλολογίας. Δύο μεγάλα βιβλία, μεγάλα καλά, που έλειπαν κραυγαλέα από την ελληνική αγορά. Ήρθαν και τα δύο τον τελευταίο καιρό σαν αντίδραση, λες, στην υποβαθμιζόμενη δραματικά κλασική παιδεία στον τόπο μας -δες τις νέες περικοπές των φιλολογικών μαθημάτων, ιδιαίτερα των αρχαίων ελληνικών, στο νέο σχολικό πρόγραμμα, που έστειλε το υπουργείο της Παιδείας, προφανώς μετά από σύσταση του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.

Το βιβλίο της καθηγήτριας Margaret C. Howatson, ηλικίας δέκα ετών ήδη στη β' έκδοση του πρωτοτύπου (η πρώτη, του Paul Harvey ήταν του 1937) μετέφρασε κατά τρόπο κυριολεκτικά υποδειγματικό στη γλώσσα μας ο αειμνηστος Βασίλειος Δ. Φόρης, που είχε διατελέσει λαμπρός διευθυντής του Ινστιτούτου Νεοελληνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Και τι παράξενο! Όπως το καλύτερο συντακτικό της αρχαίας ελληνικής για τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση το είχε γράψει ένας επιφανής Νεοελληνιστής, ο Αγγλέας Τζάρτζανος (Η Νεοελληνική σύνταξίς του είναι έργο ολκής!), έτσι και το χρησιμότερο αυτό εργαλείο δουλειάς για τα κλασικά το μετέφρασε πάλι ένας γερός Νεοελληνιστής. Και, αντίστροφα, μερικές από τις καλύτερες δουλειές στα Νεοελληνιστών, παιδαγωγικών και γλωσσολόγων, φευ, το κύριο έργο είναι πώς να εκμηδενίσουν τα αρχαία ελληνικά. Τους βοηθάνε, είναι αλήθεια, στον ευγενή αυτό σκοπό και μερικά... γιδιοπρόβατα από τα μέσα, ως καλοί πεμπτοφαλαγγίτες!

Το βιβλίο, αφιερωμένο από τους εκδότες στη μνήμη του μεταφραστή, περιλαμβάνει σφριγηλά άρθρα μυθολογίας, ιστορίας, γραμματολογίας, τεχνών, θρησκειών και επιστημών και απευθύνεται κυρίως σε κλασικούς φιλόλογους, ιστορικούς, φοιτητές φιλολογίας και ιστορίας, εκ-

παιδευτικούς, αλλά και σε κάθε αρχαιόφιλο (όχι αρχαιολάτρη! Αρκεί η φίλια, η λατρεία παραπέμπει σε θρησκεία) και κάθε... περιεργοπένητα. Ο αλησμόνητος Βασ. Φόρης όχι μόνο μετέφρασε και ωραία και πιστά -χλευάζοντας το σχετικό ανέκδοτο-, όχι μόνο ακολούθησε σταθερά τη σοφή συμβουλή του Ιούλιου Καίσαρα «ut scorpulum, sic fugias Inlozens atque inauditum verbum: να αποφεύγεις σαν σκόπελο την ασυνήθιστη ή ανήκουστη λέξη» (το φι-

του **ΑΝΔΡΕΑ ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ***

λοξενεί ο Αύλος Γέλλιος στις Αττικές νύχτες του), αλλά και διόρθωσε πάνω από διακόσιες φορές το κείμενο της συγγραφής, πράγμα που η ίδια και οι εκδότες με ευγνωμοσύνη δέχτηκαν. Και η ίδια το '89 είχε διορθώσει πλείστα όσα λάθη της πρώτης έκδοσής σε αγγλικά του Sir Paul του '37.

Αλλά ποια είναι η αιτία ύπαρξης του βιβλίου; Cui bono? Δεν έφταναν, δεν λέω η R.E. αλλά έστω ο «Kleiner Pauly» ή το Oxford Classical Dictionary ή το δαιμόνιο Lexikon der alten Welt της Artemisverlag; Όχι, δεν έφταναν. Γιατί και όλα τα παραπάνω είναι αυτό το βιβλίο (και μάλιστα σύντομικότερο και ευχρηστότερο), αλλά και κάτι παραπάνω, αποβλέπει σε ευρύτερο, μη αποκλειστικά ειδικό, αναγνωστικό κοινό. Βέβαια, και για το άλογο του Καλιγούλα (=της «Μποτούλας») δεν λέει τίποτα, και τον Νέρωνα απαλλάσσει από την ευθύνη της μεγάλης πυρκαγιάς της Ρώμης του 64 μ.Χ. (αποδοι-δοντάς την στους Χριστιανούς - περίπτωση εμπρησμού του Reichstag) και για τη Μακεδονία μας τα λέει αρκετά καλά, διορθώνοντας τις απόψεις του Harvey, που δεν πρόλαβε τα νέα δεδομένα από τις ανασκαφές της Σίνδου, του Δίου και της Βεργίνας - το «πλήρεις Ελληνες» όμως (σελ. 479) και «το Σκεπτικό Αρκεσίλαο» (786), δεν είναι ορθά, το «Tuesday» δεν είναι γερμανικό, αλλά αγγλικό (=«Ημέρα του Διός», η Τρίτη, 290) ούτε το όνομα Zeus «δείχνει ινδοευρωπαϊκή καταγωγή», καθώς έχει βρεθεί στον ινδικό θεό του ουρανού «Dyaus pita», το ρωμαϊκό «Juriter» κ.λπ. αλλά είναι πρωτογενώς και αμιγώς ελληνικό, τα δε άλλα όλα προήλθαν από το «Zeus πατήρ» (και μάλιστα της κλητικής «Zeus πάτερ»), δηλ. και το μεταγενέστερο ελληνικό «θεός» και το λατινικό «deus» και το αγγυπιακό «θεους» (το SUEZ είναι το «Zeus» γραμμένο από τα δεξιά προς τ' αριστερά κατά την

αραβική συνήθεια και σκαλισμένο στο βράχο) και το γαλλ. «dieu» κ.ο.κ. Οι επιμελητές (που εκπόνησαν μάλιστα και χρησιμότετους πολλαπλούς πίνακες - ευρητήρια στο τέλος) και οι διορθωτές έπρεπε να τα προσέξουν αυτά και άλλα.

Γενικά, αυτό είναι ένα πολύτιμο έργο. Το μόνο που πραγματικά περίττεινε είναι η... «Παρουσίαση» του ακαδημαϊκού Αγαπητού Τσοπανάκη σε δύο σελίδες στην αρχή, που ασχολείται με την... εκδοτική δραστηριότητα της Οξφόρδης. Θου, Κύριε...

***

Πράγματι «habent sua fata libelli». Έχουν και τα βιβλία τη μοίρα τους, όπως όλα τα πράγματα και ο ίδιος ο άνθρωπος. Τα λατινικά, που τα δένει στη χώρα μας μία κακοδαιμονία μεγαλύτερη από όσο τα αρχαία (μάλιστα η κατάστασή είναι κωμικότερη, πράγμα στο οποίο θα επανέλθουμε άλλοτε) ευτύχησαν σε λίγο χρονικό διάστημα να έχουν εκτός από τον Σουητώνιο και τρεις ακόμη χαρές σε μετάφραση, δύο μείζονες γραμματολογίες, τη μια καλύτερη από την άλλη, και τα πρώτα μισά βιβλία του Περί αρχιτεκτονικής του Βιτρούβιου.

Πρόκειται για τον C.S. Suetonius, τον επωνομαζόμενον («τουπικλήν», cognome) Trajanquillus, Γαλήνιος, τον διάσημο βιογράφο (1/2ος αι. μ.Χ.) της εποχής της αυτοκρατορικής Ρώμης (Imperium Romanum). Στο έργο του De vita Caesarum βιογραφεί γλαφυρά τους δώδεκα αυτοκράτορες από τον Ιούλιο Καίσαρα μέχρι τον Δομιτιανό (τέλη του α' μ.Χ. αι.). Η ίδια λέξη Καίσαρ έχει ενδιαφέρουσα καταγωγή και εντυπωσιακό σταδιοδρομία (<caedo>caesura = η κάθετη τομή, δηλ. «ο γεννηθείς με... καισαρική τομή» όνομα εκφραστικό, κάισαρο - παπισμός, Kaiser, Caesar, César, ακόμη και ο Τσάρος και το Jersey της Αγγλίας, η Καισάρεια, ακόμη και το New Jersey, η Νέα Ιερσόη της Αμερικής και η προφητεία του γεννημένου με καισαρική τομή δίκαιου εκδικητή στη σκηνή των μαγισσών του Macbeth του Shakespeare. Εδώ σ' αυτό τον πρώτο τόμο περιλαμβάνονται οι τέσσερις πρώτοι, του Ιούλιου, του Αύγουστου, του Τιβέριου και του Καλιγούλα. Τα δύο άλλα θα περιλάβουν, ο δεύτερος τους βίους των Κλαύδιου, Νέρωνα, Γάββα και Οθωνα και ο τρίτος των Βιτέλλιου, Βεσπασιανού, Τίτου και Δομιτιανού.

Ο μεταφραστής του έργου, δεύτερο στη σειρά των Ρωμαίων ιστορι-

κών του MIET μετά το Σαλλούστιο, Νίκος Πετρόχειλος, ομότιμος καθηγητής της Λατινικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης (η πρόωρη παραίτησή του έβλαψε την κλασική παιδεία πανεπιστημιακού επιπέδου σε έναν τομέα ιδιαίτερα ευαίσθητο) στάθηκε ελλειπτικός μέχρι στέρωσης στην εισαγωγή -6 1/2 μικρές, αραιοτυπωμένες σελίδες για ένα τόσο σπουδαίο θέμα- σχεδόν άπταιστος στη μετάφραση και γενναίοδωρος στα σχόλια, που αποτελούν εν μέρει κοινή περιουσία.

Επειδή ο Σουητώνιος αντλεί, άκριτα πολλές φορές, από διάφορες πηγές αμφίβολης κάποτε αξιοπιστίας, οι βίοι του έχουν κάτι το ιδιαίτερα ανκεδοτολογικό, το κοινωνικά κριτικό (έτσι λέγεται αστικά και «καθώς πρέπει» το κουτσομπολιό) και το σκανδαλώδες και σκανδαλιστικό, μπορεί κανείς να μπει μόνο σ' αυτό, ιδιαίτερα αν δεν είναι φιλόλογος. Η αλήθεια όμως είναι ότι, παρά τα παραπάνω, έχει και πολλά στοιχεία ιστορικής, ρητορικής, φιλοσοφικής και γενικότερα μορφωτικής αξίας, χωρίς από τη λογοτεχνικότητά αυτή καθαυτή - απλά, στρωτά, «κλασικά»

λατινικά. Στην πληροφορία του πάντως για τον Γάιο Ιούλιο Καίσαρα (κεφ. 52, σελ. 65) και την ακόλαστη αμφιφυλόφιλη επίδοση (άνδρας όλων των γυναικών και γυναίκα όλων των ανδρών), όσο και αν αντλεί από τον Κουρίωνα τον Πρεσβύτερο, δεν ξέρεις τι να πρωτοθαυμάσεις, την ωμότητα του περιεχομένου, την αφοπλιστική ειλικρίνεια στο παράθεμα (δεν το βάζει σε εισαγωγικά, αλλά το μεταδίδει σε πλάγιο λόγο) ή την ευρηματικότητα της διατύπωσης. Γενικά όμως ο άνθρωπος απέχει πολύ από το επίπεδο του Πλούταρχου, είναι εγκυκλοπαιδικός μάλλον παρά στοχαστικός. Αλλά ο Ηράκλειτος είχε προειδοποιήσει τους πάντες «πολυμαθίην νόον ου διδάσκει».

Γερή προσεγγιμένη έκδοση, άγρυπνη η επιμέλεια, λείπουν αισθητά πίνακες και ευρητήρια στο τέλος. Βιβλίο και μάλιστα κλασικό, έστω σε μετάφραση, χωρίς αυτά κάνει κάτι χειρότερο από αδίκημα, κάνει λάθος (η παραποίηση της ρήσης είναι σκόπιμη για ευνόητους λόγους).

* Ο Ανδρέας Παναγόπουλος είναι επ. καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.